

и појединачно објављивао. Тако је Проклова теолошка филозофија

сазрела до пуног израза у делу које је пред читаоцима.

Миодраг Стојановић

СРПСКИ ПИСЦИ И НАУЧНИЦИ О БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Приредио Здравко Антонић. Изд. НИУ "Службени лист" СР Југославије, Београд, 362

У појави бројног историјског штива које нас у виду разноразних фељтона, записа "открића", исповести и мемоарских бележака, све више заплускује, појавила се и једна књига која на смирен и аргументован начин говори о Босни и Херцеговини и њеној вртложној историји. Реч је о књизи "Српски писци и научници о Босни и Херцеговини", коју је приредио др Здравко Антонић, сарадник Балканолошког института САНУ, а објавио "Службени лист" Југославије. Радује ме што међу издавачима и читаоцима постоји интерес за земљу у којој се глагол похарати од памтивека употребљава само у садашњем времену.

У освит нове ере, ондашњи Босанци годинама су се успешно одупирали агресивној и технички надмоћнијој Римској империји. Словени у V и VI веку су темељито похарали и порушили све градовевтврђаве, тако да им свима, ни до данас наука не може ући у траг.

Средњовековна, српска феудална Босна стасала је као и све феудалне државе на континенту, чије име се толико спомиње у позитивној конотацији, а ја га не могу изустити, јер се чувам да не постанем превелики лицемер. Ратовали су, убијали се феудалци и северно и западно и источно од Босне, баш као и у њој самој.

Босна и Херцеговина је била и остала terra missionis Католичке цркве. За католичког бискупа, није било места у Босни, па се он смести у Ђаково, на леву обалу реке Саве да одатле ради на покаоличењу. Никад није био задовољан успехом, јер "добри Бошњани" су знали шта је грех, да би им га неки овоземаљски човек, кога назваше "папа" - могао опростити.

Турци Османлије, порушише, оробисе Босну као мало коју земљу кроз коју прођоше, на путу до Будима и Беча. То рушење и спаљивање навукоше тамну завесу, па историја те балканске планинске

земље остаде доста непозната и мрачна, па се то пренесе и на поимање целе Босне, јер каква ти је прошлост - такав си.

Књига која је пред нама је особена историја БиХ. Састоји се од девет студија из пера седам аутора. Они су:

1) Влатко Богвићевић, *БиХ - српске су земље по крви и по језику*,

2) Јован Цвијић, *Анексија БиХ и српски проблем*,

3) Петар Кочић, *Аграрно питање*,

4) Петар Кочић, *Порези под Турцима*,

5) Иво Андрић, *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*,

6) Владимир Ђоровић, *Политичке ириликe у БиХ*,

7) Васо Чубриловић, *Порекло муслиманског племенства у БиХ*,

8) Васо Чубриловић, *Српска православна црква под Турцима*,

9) Радован Самарџић, *БиХ у XVIII веку*.

Све у овој књизи потиче из те земље: тема, аутори, приређивач, писац предговора, писац поговора, рецензент. Не знам да ли је то случајно, а може бити да се хтело да се Босна објасни, а чиме ће ако не својом научном и књижевничком елитом.

У предговору кога је написао Милорад Екмечић, сусрећемо се са оценом: "Понуђена збирка представља сведочанства како је ранија генерација српских научника и писаца реаговала у сличним околностима у којима се данас налази

српски народ. И он против себе поново има противника, који се ослања на демократски клерикализам који се стално снажи. ... Оно што је својствено овим делима старијих српских писаца је тежња да се српско питање постави на неку реалну основу".

Приређивач Здравко Антонић нам у поговору каже да су радови објављени у овој књизи "настајали у различито време, на различите начине и у различитим поводима", али да "сви имају нешто заједничко, што их међусобно допуњава и прожима. Осим ретког прекомерног наглашавања појединих ставова, сви су они научно фундирани погледи или научно изведене студије. У њима нема псеудонаучног или политикантског тона".

Давно рекоше да књиге имају своју судбину, па су и ови радови то на себи искусили. Студија Влатка Богвићевића, објављена је први пут 1908. у Мостару. Што душмани, што наши анационални, а 50 година финансирани нехат, гурнуше је у забрав.

Цвијићева књига, објављена је први пут такође 1908. године. Наравно, Аустро-Угарска је забрањила њен ход по својој територији. Године 1921. објављена је други пут, али скраћена за 636 редова, како је утврдио колега Антонић. Изостављен је одељак: Гаранције или минимум потребан за живот Србије и Црне Горе. Године 1978. иста грешка је поновљена, али и са недопустивим мењањем имена књиге; уместо српски проблем - стоји српско питање. У овој књизи,

објављује се сагласно оригиналу. Андрићева дисертација, требало је да се објави у Сабраним делима 1976. године, али, то је довео у питање Абдулах Јасенковић тадашњи директор "Свјетлости" - извршног издавача. Подржао га је, ко ће други, до Родољуб Чолаковић, тада председник (први) Задужбине Иве Андрића и то поверио свом Дневнику. Цитирам: "Данас ми се јавио Јасенковић да Свјетлост не жели да Андрићева докторска дисертација... наводи погрешно име буде објављена, у Сабраним делима. Утолико боље. Јер, то је на брзину писана теза која површно расправља о врло сложеним питањима (богумили, исламизација дела босанско-херцеговачког становништва, односи међу верама исл.). Осим тога, тај напис тако одудара по стилу од онога што чини срчку Андрићевог дела: сажетост, једрина, богатство мисли: да би многи читалац био једноставно разочаран".

Влатко Богићевић своју расправу назива "расправица". Одмах на почетку наводи изворе на основу којих је писао. Воли да цитира стране и хрватске ауторе. На пример: др Иван Хојић у књизи "Слике из опћега земљописа" (Згб. 1900) каже: "Већ више од најстаријих времена дијелила се је српска земља на више области, а најзначајније су биле Раша и Босна". Богићевић наводи мноштво извора који потврђује српски карактер БиХ и по народу, језику и писму. Муслимани у БиХ су писали искључиво ћирилицом до 1878.

године, а исто су чинили и францезци. Од аустријске окупације почиње убрзана кроатизација босанских католика. Богићевић позива хрватске научнике да "изнесу само један примјер из старих босанских писаних споменика, гдје би се народ у БиХ звао хрватским именом, па ћу се ја први одрећи свога српског имена и примити хрватско".

За Јована Цвијића су БиХ "централна област и језгро једног народа". Он је дао геополитичку анализу положаја српског народа, његово бројно стање (10 милиона) по областима, економски императив, карактер управе А-У у БиХ, да би овако закључио: "*Српски се проблем мора решити силом*. Обе српске државице морају се поглавито војно и просветно најживље спремати, одржавати националну енергију у завојеваним деловима српског народа и прву, иоле повољну, прилику употребити да расправљају српско питање с Аустро-Угарском".

Текстови Петра Кочића о аграрном питању и порезима под Турцима објашњавају срж живота Срба у Босни. То је голи живот. Кочић се није ослонио на сопствени увид и усмену традицију, него је и сам, по угледу на Цвијића, посегнуо ка статистици, катастру да би показао ко су стварни власници земље и што све сила, гора од турске, чини.

Када се прочитају ови Кочићеви текстови, постаје јасно одакле му онолика ватра, с којом се

борно да исправи неправду, ватра у којој је и сам изгорно. Да је Петрашин, тако су га звали Крајишници, доживео 1. децембар 1918, верујем да срећнијег човека не би било на свету.

Ђоровићева анализа политичких прилика у БиХ почиње од старе босанске државе и иде све до 1939. године. Овај синтетички текст не само да показује суштину збивања, него и опомиње. За Ђоровића "проблем БиХ то је проблем Југославије у малом". У склопу Југославије, вели даље, Босна је њена централна област, срж целе државе, са најчистијим делом српско-хрватске расе (96%)." Упо-

зорава: "Била би фатална погрешка сваке оне комбинације, која би се усудила да пред Босну постави алтернативу: или Београд или Загреб. Јер, у том часу цео српски елеменат, понављам цео, онај који у Босни има и релативну и апсолутну већину, дао би само један одговор".

Време је дало за право и Цвијићу и Ђоровићу. Ова књига је доказ да мало учимо од историје. Она је доказ да и сви они који сада живе у БиХ такође мало знају своју прошлост. Најзад, и тај Запад, који нам кроји државе, не зна шта је Босна, те у њој све живо сликује - а одговор на то је рат.

Никола Б. Појовић

Милош Хамовић, ИЗБЈЕГЛИШТВО У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 1941-1945

Филип Вишњић, Београд 1994, стр. 504

Недавно је у издавачком предузећу Филип Вишњић из Београда угледала светло дана књига Милоша Хамовића *Избјеглиштво у Босни и Херцеговини 1941-1945*.

После књиге др Слободана Милошевића *Избјеглице и пресељеници на територији окупиране Југославије 1941-1945*, објављене такође у Београду 1981. године, ово је други покушај да се пише на сличну тему. Занимљиво је да су оба аутора радила, или и данас раде, у долини реке Дрине (Горажде-Србиње), преко чијег слива је избјеглиштво било најмасовнија.

Хамовић је проблем избјеглиштва у Босни и Херцеговини 1941-1945. као историографску тему конципирао и реализовао тако да она има уводне напомене (стр. 11-26) и шест поглавља са неколико десетина потпоглавља. Као и сваки професионалац који свом послу приступа опрезно, студивно и сериозно, и Хамовић је обради ове сложене и незахвалне теме пришао тако што се претходно добро упознао са дметима историографије и стањем архивске грађе, а то значи да је настојао да сагледа степен обраћености дотичне ма-